

Janusz Lehmann

"Woprosy restawracij i konserwacij proizwiedenij izobrazitielnogo iskustwa", Moskwa 1960 : [recenzja]

Ochrona Zabytków 17/1 (64), 73-75

1964

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

XI wieku wydaje się cennym pomnikiem średniowiecza, w wielu wypadkach uzupełniającym traktat Herakliusza. Traktat Teofila zawiera również trzy księgi, składające się z bardzo krótkich rozdziałów. W pierwszej księdze opisane są różne materiały zastosowane we freskach, malarstwie sztalugowym i miniaturze. Druga i trzecia księga obejmuje szereg zagadnień związanych z wykonywaniem obiektów ze szkła, wyrobów z kamienia, ceramiki, metali, kości itd. Wiele rozdziałów w obu traktatach jest napisanych w duchu alchemicznych rozpraw, zaciemniających istotny sens alegoryczną formą wypowiedzianą się; odzwierciedlając poziom nauki ówczesnej wiele przepisów może okazać się naiwnymi dla współczesnego czytelnika. Jednak publikacja traktatów Herakliusza i Teofila, jako ważnych pierwowrót dla techniki rzemiosła artystycznego i malarstwa wczesnego średniowiecza, ma dla nas duże znaczenie. Traktaty pomogą zrozumieć i wyjaśnić wiele, do dziś niewyjaśnionych, procesów rzemiosła artystycznego, szeroko rozprzestrzenionego w tamtej epoce i później zapomnianego. Wykrycie wielu „sekretów”, mimo ich raczej historycznego znaczenia, ma wartość praktyczną i dla naszych czasów.

Dwa zeszyty *Soobszczenij* (piąty i szósty) zawierają informator bibliograficzny z zakresu konserwacji i restauracji dzieł sztuki i pomników kultury (zestawili Ju. I. Grenberg i T. B. Uchowa). Przed bibliografiami przygotowującymi informator stało trudne zadanie zebrania w możliwie pełnym zakresie szczegółowej, nigdzie wcześniej nie usystematyzowanej, literatury rosyjskiej dotyczącej tego tematu. W czasie przygotowywania informatora przejrano ponad 160 tytułów czasopism artystycznych, historycznych, krajoznawczych, archeologicznych, etnograficznych i innych oraz kontynuowanych nadal wydawnictw przedrewolucyjnych i wydawnictw radzieckich. Oprócz tego przejrano ponad 3000 książek, artykułów w czasopismach i dziennikach, różnego rodzaju podręczników oraz informatorów bibliograficznych. Przejrano katalogi wielkich bibliotek Moskwy i Leningradu. Szeroki zakres literatury przedstawionej w informatorze (zawiera on około 1,5 tysiąca pozycji, opatrzone krótkimi notatkami) pozwala traktować go nie tylko jako informator bibliograficzny, ale i jako materiał do historii konserwacji w naszym kraju. Informator składa się z sześciu części: Ochrona muzealna i ogólne zagadnienia konserwacji;

Malarstwo; Grafika artystyczna; Druki i rękopisy, materiały archiwalne; Rzeźba; Zdobnictwo. W każdej części literatura dzieli się na trzy zasadnicze rozdziały: technika i materiały, badanie, restauracja i konserwacja. Czynniki to informator interesującym nie tylko dla specjalistów konserwatorów, ale też dla artystów i mistrzów pracujących w dziedzinie zdobnictwa. Włączona do informatora literatura dzieli się wewnątrz każdego rozdziału na szereg podrozdziałów, a wewnątrz podrozdziałów jest usystematyzowana w porządku chronologicznym; imienny indeks autorów pomaga szybko odszukać wybranego autora wśród wielkiej liczby źródeł, wchodzących w skład informatora.

Nie ulega wątpliwości, że wielka i potrzebna praca, jaką prowadzi Wsiesiojuznaja Centralnaja Nauczno-Issledowatel'skaja Laboratorija po Konserwacji i Restawracji Muzejnych Chudożestwiennych Cennostiej, publikując rezultaty swojej działalności, będzie z wielkim zadowoleniem przyjęta przez specjalistów, zajmujących się problemami badania i ochrony pomników sztuki i kultury materialnej.

Ju. I. Grenberg

przełożyła Ewa Szymańska

RECENZJE

Artykuły:

1. N. N. Pomerancew. O metodyce odświeżania rzeźbiarskich dzieł sztuki staroruskiej, s. 7—17, 3 il. Cytuje publikowane prace J. W. Krestowskiego o konserwacji większej ilości kamiennych rzeźb parkowych w Leningradzie i okolicy. W trakcie konserwacji usunięto zniekształcające, dokonane w przeszłości, naprawy i uzupełnienia oraz 8—12 warstw zamalowań olejnych. Na różnych przykładach konserwacji rzeźby staroruskiej, z których najwymowniejsza jest restauracja drewnianego krzyża z XV w. (roz. 334 × 192 × 15 cm). Sawwy Wiserskiego, przemalowanego w XVIII w., omawia zasady odświeżania pierwotnych polichromii dzieł staroruskiej rzeźby.

2. E. B. Trostjanskaja, G. N. Tomaszewicz i E. W. Sorokina — Konsolidacja i restauracja zabytków z drewna, s. 18—26. Metodyka konsolidacji drewna o

różnym stopniu zniszczenia drogą impregnacji wodnym, alkoholowym (etanol) lub acetonowym roztworem żywicy: mocznikowo-formaldehadowej lub melamino-formaldehadowej. Podano w trzech tabelach wyniki uzyskane w badaniach stopnia impregnacji i wytrzymałości prób drewna o różnym stopniu zniszczenia. (Jako próbek użyto klocków standardowych wym. 20 × 20 × 20 mm). Sposoby laboratoryjnego sporządzania roztworów żywicy wraz z dobozem katalizatora (utwardzacza). Do sklejanego, sporządzania kitu do wypełniania szpar poleca się żywicę epoksydową (radzieckie oznaczenie ED6 lub ED40).

3. W. N. Karasewa. Utrwalenie warstwy malarskiej i gruntu mastyksami woskowo-żywicznymi, s. 27—38, 7 il.

Przeprowadzono konserwację obrazów Repina, Nestorowa, Dubowskiego i innych, wykonanych na gładkich fabrycznych gruntach. War-

stwa malarska, jak przypuszcza autor, położona na powierzchni gruntu nie oczyszczoną z talku, nie związała się z gruntem, wskutek czego odstawała, pękała i rozsypywała się. Stosowana powszechnie w radzieckich pracowniach metoda klejenia nie mogła znaleźć zastosowania w tym wypadku. Zastosowano metodę umocnienia warstw malarskich i gruntu drogą naniesienia mieszaniny woskowo-żywicznej na gorąco. W artykule podane są 2 rodzaje mieszanin: wosk-damara i wosk-kalafonia. Omówiono sposoby przyrządzania mieszanin, ich nanoszenia oraz zilustrowano je fotografiami.

4. W. W. Filatow. Utrwalenie dzieł współczesnego malarstwa temperowego, s. 39—48, 5 il.

W latach 1956—58 przeprowadzono konserwację szeregu obrazów temperowych. Utrwalenie osypujących się partii warstw malarskich i gruntu wykonano 2 sposobami: 1) Przez nanoszenie rozpylaczem 1% wodnego roztworu kleju jesiętrowego z dodatkiem 1% (w stosunku do suchej masy kleju) pięciochlorofenolanu sodu, celem zabezpieczenia przed rozwojem grzybów i bakterii. 2) Przez naniesienie mieszaniny woskowo-damarowej na zimno (rozpuszczonej w benzynie) lub na gorąco. W artykule podano przykłady rosyjskiego malarstwa temperowego, sposoby jego wykonywania oraz przykłady konserwacji zilustrowane fotografiami.

5. G. N. Tomaszewicz. Nowe w restauracji malarstwa temperowego, s. 49—64, 7 il.

Prace nad konserwacją staroruskiego malarstwa temperowego wykonane po Wielkiej Rewolucji Październikowej odśloniły i uwolniły od późniejszych przemalowań wiele unikalnych dzieł sięgających XI w., o niezwyklej wartości artystycznej i historycznej. Usuwanie zabrudzeń, werniksów i przemalowań odbywało się do niedawna przy użyciu kwasu octowego i amoniaku. Pozostałości żrących cieczy neutralizowano olejem lnianym lub słonecznikowym. Centralna Pracownia Artystyczno-Restauratorska opracowała metodę zdejmowania z malarstwa temperowego osadów kopcica, pociemniałych werniksów i późniejszych przemalowań rozpuszczalnikami organicznymi, nakładanymi kompresami. Artykuł podaje szczegółowe recep-

ty, sposoby nakładania, przykłady wykonanych prac zilustrowane fotografiami.

6. E. A. Kostikowa, L. E. Czernyszewa. Metodyka restauracji dzieł graficznych, s. 65—122, 32 il.

Praca Kostikowej i Czernyszewej jest obszernym i szczegółowym przeglądem metod stosowanych w konserwacji grafiki, ułożonym w/g kolejności stosowanych zabiegów. W osobnych rozdziałach omówiono konserwację obrazków chińskich, przywracanie koloru pociemniałym farbom opartym na bieli ołowianej, oraz transport i opakowanie. Badanie dzieł oddanych do konserwacji przeprowadza się przy powiększeniu pod lupą i mikroskopem, bada się luminiscencję, opisuje zniszczenia i uszkodzenia, określa odporność farb, papieru, pergaminu i zamszu na działanie wody i chemikaliów, określa rodzaj papieru w/g rodzaju włókna i stopnia jego rozdrobnienia, stwierdza obecność ligniny. Egzemplarze zarażone szkodnikami biologicznymi izoluje się. Dezynfekcję przeprowadza się przy użyciu wody Javel'a (roztwór podchlorynu sodu), 2% roztworem formaldehydu w alkoholu etylowym, lub roztworze chloraminy T lub B. Obróbka wstępna polega na mechanicznym usunięciu znaków ołówkowych, kopcici, sadzy, błota itp. Przed traktowaniem na mokro, zabezpiecza się farby 0,5% roztworem żelatyny w wodzie, 3% roztworem damary w alkoholu, 6% klejem pszennym, a pieczęcie i atrament, przez naniesienie pędzelkiem na powierzchnię farby acetonowego roztworu nitrolaku. Rozdublowanie przeprowadza się przez nawilżanie odwrócić i usuwanie kleju. Resztki kleju i niektóre zabrudzenia usuwa się przy użyciu wodnego ciepłego roztworu neutralnego mydła. Po wstępnym oczyszczeniu mydłem, niektóre egzemplarze grafiki zanurza się w roztworze gliceryny. Plamy tłuste usuwa się za pomocą ługu potasowego, a plamy rdzawe roztworem kwasu szczawowego. Podano sposoby przyrządzania roztworów do bielienia papieru, oraz reżim płukania po bielieniu. W kolejności omówiono sposoby spajania rozrwań, łatania dziur i uzupełniania ubytków. Osobno opisano konserwację pastel na płótnie, podano sposoby suchego montażu, opakowania i transportu.

7. E. B. Trostjanskaja, G. N. Tomaszewicz, E. W. Sorokina i M. A. Aleksandrowskij. Utrwalenie i konserwacja zabitek z wapienia, s. 123—140.

Impregnację wapieni przeprowadzono w Muzeum Puszkina w Moskwie i w Ermitażu w Leningradzie w latach 1948—49. Były to obiekty starożytnego Egiptu. W Muzeum Puszkina w Moskwie użyto roztworu kazeiny, w Ermitażu roztworu żywicy „poliwinylbutyral” w benzenie. Na podstawie negatywnych wyników w/w impregnacji opracowano dwie nowe metody mieszaninami nieutwardzonych żywic bez rozpuszczalników, z utwardzaczami, utwardzenie których następuje w przepojonych obiektach. Wyniki przeprowadzonych badań zestawiono w tabeli obrazującej własności obiektu przed i po zabiegu, takie jak kolor kamienia, ilość wprowadzonej żywicy, wilgotność, twardość, jakość powierzchni, wytrzymałość na ściskanie. Celem sprawdzenia trwałości obiekt poddano próbie 10-krotnego przemiennego działania niskiej i wysokiej temperatury (—15°C — +60°C).

Impregnację przeprowadzono nast. kompozycjami żywic:

1. Metakrylan metylu 70 cz., czteroetylosilan 30 cz. i nadtlenek benzoilu 1 cz.

2. Polimaleinian etylenowy 100 cz., metakrylan metylu 60 cz., nadtlenek benzoilu 1 cz. i naftienian kobaltu 1 cz.

8. N. T. Klimowa. Metodyka konserwacji brązów archeologicznych — s. 141—148.

Omówione zostały następujące problemy z dziedziny konserwacji brązów archeologicznych: „dzika” i „szlachetna” patyna, odchlorowanie dzikiej patyny, usuwanie osadów tlenku miedziawego, redukcja granulcami cynku w roztworze ługu, odnajdywanie formy obiektów całkowicie przekorodowanych, zabezpieczenie przed dalszą korozją. Artykuł podaje szereg ciekawych sposobów konserwacji, jak np. odchlorowanie w roztworze węglanu amonu, rozmiękczenie osadów kwasem chlebowym, klejenie i uzupełnianie kitem sporządzonym z kleju BF i sproszkowanych osadów korozyjnych.

9. M. P. Rjabowa. Główne zasady konserwacji tkanin i haftu — s. 149—167, 10 il.

Celem konserwacji jest wzmocnienie i zabezpieczenie tkaniny. Rekonstrukcje dopuszcza się jedynie w wypadku istnienia „śladów” pierwotnego rysunku, tylko w wyjątkowych przypadkach. Badanie tkaniny, haftu przed konserwacją oraz dokumentację ujęto w 16 punktach programu. Omawia się sposoby czyszczenia tkanin i usuwania kłajstru. Prace wstępne ujęto w 7 punktach programu. Technika konserwacji obejmuje: uwolnienie obiektu z późniejszych dodatków, dublowanie, utrwalenie zdobienia tkaniny, konserwację tkanin archeologicznych, usunięcie deformacji tkaniny, utrwalenie osłabionej malatury, konserwację pereł oraz haftu złotego i srebrnego.

10. L. I. Woronina. Zastosowanie antyseptyków dla ochrony niektórych materiałów używanych w konserwacji przed mikroorganizmami — s. 168—172.

Zabezpieczanie przed mikroorganizmami obejmuje materiały organiczne takie jak klej, płótno, drewno, skóra, papier itp. Poleca się

antyseptyki: kwas salicylowy, kwas benzoesowy, tymol, steptocyd, B-naftol, formalina. Szczególne znaczenie wg autorki, zwłaszcza przeciw grzybom i pleśnionom zyskują trój i pięciochlorofenolany. Poleca się je do zabezpieczania kleju, płótna, drewna, rzeźby drewnianej i odwrotcia ikon. Podaje się również przepisy BHP przy stosowaniu trój i pięciochlorofenolanu.

11. E. B. Trostjanskaja, G. N. Tomaszewicz i E. W. Sorokina. Klejowe zestawy do dublowania. (Białkowe kleje do dublowania i metody ich modyfikacji) — s. 173—182, 2 rys. i 5 wykresów.

Klej rybi użyty do dublowania w miarę starzenia szywnieje. Zapobiegano temu dodając do kleju miodu pszczelego. Jako nowy plastyfikator kleju rybiego wypróbowano alkohol poliwinylowy. W laboratorium zbadano użyte do dublowania następujące kleje: 1) 8% klej rybi + 1% pięciochlorofenolan sodu. 2) 8% klej rybi, miód i 1% pięciochlorofenolan sodu. 3) 8% klej rybi, miód (2,5 cz. miodu na 1 cz. kleju

suchego) i 1% pięciochlorofenolan sodu. 4) 8% klej rybi i alkohol poliwinylowy (2 cz. such. kleju, 1 cz. alkoholu). Przeprowadzone badania wykazały najlepsze własności kleju rybiego modyfikowanego alkoholem poliwinylowym.

12. A. B. Zernowa. O barwnym fotoutrwalaniu luminiscencji konserwowanych dzieł i barwnej dokumentacji fotograficznej — s. 183—185.

Od 1958 r. do dokumentacji prac wykonywanych przez Centralną Pracownię Artystyczno-Restauratorską wykonuje się barwne fotografie obiektów i luminiscencji na przezroczach.

13. Ju. M. Butow. Do zagadnienia klasyfikacji i rejestracji fotograficznych badań wykonywanych przy restauracji — s. 186—189.

Autor podaje schemat klasyfikacji badań fotograficznych (metodyczny) oraz projekt formularzy rejestracyjnych zdjęć fotograficznych, wykonanych w pracowni restauratorskiej.

*

A. FRANCE-LANORD, *La conservation des antiquités métalliques*, Nancy 1962 (wyd. Centre de Recherches de l'Histoire de la Sidérurgie, Laboratoire Archeologique Musée Lorrain), s. 89.

Praca A. France-Lanord, dyrektora laboratorium naukowego Muzeum Lotaryńskiego w Nancy, na temat konserwacji zabytków metalowych składa się z 2 części i wniosków. Część I obejmuje 6 rozdziałów, a mianowicie:

Rozdział 1 omawia rolę pracowni konserwatorskiej. W pierwszej części rozpatruje jej funkcje jako komórki muzealnej, powołanej do ochrony zabytków dla przyszłych pokoleń, jej prace intelektualne i manualne. W drugiej części omawia tryb konserwacji obiektów i zabiegi dodatkowe, oraz wyciąga wnioski. Stwierdza że zabezpieczenie przed wtórnym niszczeniem obiektu jest co najmniej tak samo ważne jak konserwacja. We wnioskach wyraża opinię, że generalnie w konserwacji istnieje tendencja do wykonywania prac czysto naukowych. Uważa że należy zachowywać umiar i równowagę między stroną teoretyczną, a zadaniami praktycznymi.

Rozdział 2 zajmuje się podstawami teorii korozji i konserwacji metali. Omawia przemiany obiektu w ziemi oraz kolejne czynności konserwatorskie, mianowicie czyszczenie, stabilizację i zabezpieczenie.

Rozdział 3 — postępowanie z żelazem, bronią, żelazem archeologicznym, etc. Rozróżnia 3 rodzaje postępowania w zależności od stopnia zmineralizowania metalu obiektu. Przy małym stopniu zmineralizowania dopuszcza stosowanie odrdzewiacza o nazwie „Deoxydine” oraz zabiegów elektrochemicznych. W wypadku daleko posuniętego stopnia mineralizacji wskazuje na trudności w przywróceniu i oczyszczeniu pierwotnej formy obiektu, konsolidacji produktów mineralizacji i uwolnieniu obiektu od chlorków.

Rozdział 4 — brązy. Omawia przebieg patynowania i mineralizacji obiektów w ziemi, sposoby czyszczenia, odchlorowania patyny, lutowania, klejenia i zabezpieczania przed wtórną korozją. Podaje interesujące nowe sposoby klejenia żywicami poliestrowymi przy użyciu tkaniny z włókien szklanych, usuwanie chlorków za pomocą pyłu aluminiowego, zastosowanie dializy,

dehydratację obiektów i impregnację żywicami sztucznymi.

Rozdział 5 — konserwacja złota, srebra, cyny i ołowiu. Odnośnie złota autor omawia tylko sposoby oczyszczenia powierzchni z zabrudzeń. Dla srebra poleca kąpiele w roztworze dwuwęglanu sodowego celem odchlorowania i zabezpieczanie roztworem „Bedacryl’u” przed siarczkowym czernieniem. Ołów i cynę, niezależnie od stopnia skorodowania, zaleca impregnować na wstępie „Bedacryl’em” lub woskiem, a dopiero po impregnacji opracowywać mechanicznie powierzchnię obiektu.

Rozdział 6 podaje sposoby czyszczenia szkła, bursztynu i kości. Wspomina również o ceramice, emaliach, skórze i drewnie, lecz nie zajmuje się nimi szczegółowo.

Część II omawia organizację pracowni i obejmuje 4 rozdziały, a mianowicie:

Rozdział 1 zajmuje się dokumentacją konserwowanych obiektów. Dokumentacja obejmuje fotografie i karty. Karta, opatrzona nazwą obiektu i kolejnym numerem pracowni, dzieli się na 3 kolumny, z których pierwsza z lewej infor-